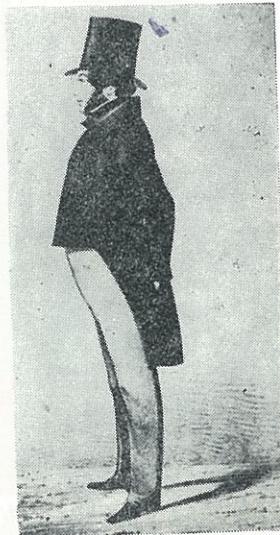

Poljska Jevrejka u letnjoj odeći.
Karakterističan je povez preko čela napravljen od kadife i zlata, i optočen biserima.

Engleska, 1840.
godina. Baron
Lajonel de Rotchild
u fraku i cilindru.

Karaćani na Krimu (1840).

Raša Livada

Sinagoga

u tom sićušnom božijem uhu
nigde žive duše
samo miševi grickaju
gnjili trapist svetlosti
i sve je pusto
kao usta
što su zaboravila da ljube
i prevrnut vagon
krcat gustom otrovnom tišinom
po ozidima svud ispisano

šitam za životačom uku
i svu cu stvari počeda
a deca se rutati i gledati
drhtati parnici svetlosti
jer novih praznika
dok odrasli nisu
a koko propaziti

itd

a ko te se opominje
i ko ti se vraća
nema trgovaca pred kapijom
ni bludnica ni književnika
samo divlji galeb
kao živa kiša
po crepu
udara

ko bi znao da će se mesija
Gradili su ljudi
da deca tekče naček
a deca se sčekaju redkim
a kada je igra posedljiva
vratiti se ju
čekati da dodem i zalijem

5

10

15

20

25

30

*tu vrbu u dvorištu
koja se jedina
može
tolikо nisko sagnuti
da bi videla lice božije*

A livada kaže

*Početak dobar, kraj loš:
Poruke ostaju.*

(Iz knjige pesama »Karantin«)

Danijela Danon

Ciklus o deci

*stao je još trenutak vremena
a radovanje nebu dok je slobodno
osle će ga se sečati oni sa najboljim pamćenjem
nebo za decu i ptice stvorenog
će zabranjeno
njemu će se čutati
uvače ga najsposobniji stražari
kutijama za obične dane.*

Samo za svečanost kutije će biti otvarane
i svi će slaviti pobedu čoveka
a deca će čutati i gledati i pamtiti
drhtavo pamtiti svoju igračku sa pticama
jer novih praznika sa nehom
dok odrastu neće biti
a kako prepoznati sebe u iskrivljenim očima

*Gradili su ljudi puteve
da deca mogu njima lakše da porastu
a deca sunca da bolje vide
Gradili su ljudi mostove
da deca lakše nauče da lete
a deca molila ptice i videla ljudе*

*Gradili su ljudi ljudе
da deca lakše naučе da vole
a deca se sećala jedni drugih
a kada je igra dosadila
vratili se ljudi svojim putevima*

tražili decu
da deca porastu po njihovim nadanjima
da postanu ljudi po njihovim shvatanjima
a deca nestala
otisla pticama
dok je još vreme pobegla svojim krilima,
iznad popločanih puteva
u nebo su, odmah, po dolasku primljena.

III

Nije prepoznao svetlost
dete u sumrak radano
nije se čak ni videlo ono
u tamnim sobama odgajano
u čudnim rečima, mislima, postajanjima
nije se shvatilo ni u čutanjima
nije se čak ni opipalo
dete sa uvek zauzetim rukama

I sada čovek sutona
uzalud čeka put u hladnim sobama
ne zna za izlaz u isprepletanim lutanjima
a samo noću traži
jer u noći su svi dokazi
o njegovim postojanjima.

Sol Belon

Do Jerusalima i natrag

»Do Jerusalima i natrag« je poslednja knjiga prošlogodišnjeg dobitnika Nobelove nagrade za književnost, Sola Beloua, o kojem je pre nekoliko meseci opširno pisala naša celokupna štampa. Jedna uvodna beleška bila bi, stoga, potpuno nepotrebna kad bi poslednja Belouova knjiga bila roman ili zbirka pripovedaka. Kad bi... Ali, pred nama se nalazi »lični prikaz« jednog višemesečnog boravka u Izraelu, pokušaj da se pronađe prolaz kroz osetljivu i labyrinthsku mrežu jednog egzistiranja u kojem su pitanja života postala neodvojiva od pitanja politike. Iznenadujuća je ozbiljnost s kojom se Sol Belou upustio u ovaj poduhvat. Literatura koju on navodi, ličnosti koje citira, susreti sa vodećim izraelskim i američkim političarima, uključujući Kisindžera, sve to pokazuje da je Belou nastojao da sklopi celokupan mosaik bliskoistočnih zbivanja. Da li je u tome uspeo? Dok sam čitao ovu knjigu, imao sam osećaj da je napisana objektivno i da traga za najboljim rešenjima. Kasnije sam doznao da je prilikom glasanja za »međunarodnu nagradu štampe«, koja se dodeljuje na sajmu knjiga u Nici, »Do Jerusalima i natrag« eliminisano iz konkurenциje kao »jednostrano, subjektivno (uprkos autorove dobre volje da to ne bude) svedočenje o izraelsko-palestinsko-arapskoj drami«. Razlika u gledištima ili potvrda Belouovog stava o nenaklonosti francuskih intelektualaca prema Izraelu? Sigurno je da bi svet izgledao drugačije kada bi ga krojili književnici; oni ga zato i ne kroje. Stvaranje umetničkog dela, kako mnogi kažu, jeste priznavanje neuspela da se stvori nešto bolje, da se potpuno izradi ono što je umetnik želeo da kaže. Ukoliko je Belou pogrešio, onda je njegova greška u tome što je uopšte pisao. Iz tog razloga, a i iz nekih drugih, delovi koje smo odabrali ponajviše su putopisne prirode. (D.A.)

Mere sigurnosti su stroge na letovima za Izrael, torbe se pretražuju, muškarce opipavaju, a žene pregledaju nekom elektronskom petljom. Onda otvaraju ručni prtljag. Niko nije dovoljno strpljiv. Vidljivost u redu je slaba zbog mnogih hasida koji su, sa svojim širokim šeširima i bradama i zulufima i zanjihanim resama, opseli Hitrou i, odviše nemirni da bi čekali, uleću i izleću, gestikuliraju i dovikuju se. Hodnici vrve od njih. Nekih dve stotine hasida leti za Izrael da bi prisustvovali obrezivanju prvorodenog sina njihovog duhovnog vođe, belzerskog rabina. Dok ulazimo u 747, moju suprugu, Aleksandru, i mene bombarduje pogledima niz očiju koje leže duboko u čupavim zasedama. Za mene nema ničeg странog u tim šeširima, zulufima i resama. Ponovo se vraćam u svoje detinjstvo. U šestoj godini i ja sam nosio talit katan, ili naplećnjak, ispod košulje, samo što je moj bio od zelenog pamučnog tkanja, dok su njihovi od belog platna. Gospod je podučio Mojsija da se obrati sinovima Izrailjevim i da im kaže »neka udaraju rese po skutovima od haljina svojih.« I tako oni još uvek nose posle nekih četiri hiljade godina. Pronalazimo naša sedišta, dva u redu od tri, prema repu letilice. Treće sedište zauzima mladi hasid, vidno uzbudjen, koji pilji u mene.

»Govoriš li jidiš?« kaže on.

»Svakako.«

»Ne mogu da budem pored vaše žene. Molim vas, sedite između nas. Budite toliko dobri«, kaže on.

»Naravno.«

Sedam na srednje sedište, koje mi se ne dopada, ali to me ne ljuti. Pre sam znatiželjan. Naš hasid je pri kraju dvadesetih godina. Bubuljičav je, ima tanak vrat, plave oči su mu izbuljene, donja usna mu je isturena. Ne trudi se da zadrži civilizovano lice, koje ispunjavaju drugačije misli i impulsi — što nikako ne znači da su te misli i ti impulsi inferiori.

I premda mu nije dopušteno da sedi pored žena koje nisu s njim povezane ili da ih gleda ili da na bilo kakav način, opšti sa njima (što ga, verovatno, spašava od mnogih nevolja), čini se da je on dobrodušan mlad čovek, a očigledno je da se dobro oseća. Izgleda da se svi hasidi dobro osećaju, jer trupkaju između redova, obilaze se, čavrlijaju, nestrpljivo čekaju dugim redovima ispred toaleta, dobroćudni, živahni kao gusani. Na oznake ne obraćaju nikakvu pažnju. Zar oni ne razumiju engleski? Stjuardese su pobesnele zbog njih. Pitam jednu

od domaćica kada ču moći da dobijem nešto za piće i ona gnevno uzvikuje: »Nazad na svoje mesto!« I to kaže takо zvonkim glasom da se ja povlačim. Ali ne i veseli hasidi koji se čuju na sve strane. Zapovesti koje izdaju ove mlade uniformisane nejevrejske žene njima ništa ne znače. Za njih su one samo obična posluga, egzotične *bediener*, nešto potpuno bespretelesno.

Predviđajući teškoće, tražim od stjuardese da mi servira košer ručak. »Ne mogu, nemamo dovoljno ni za *njih*,« kaže ona. »Nismo bili spremni.« Njene krupne britanske oči gledaju uvređeno a grudi su joj se podigle u preziru. »Moramo da skrenemo s puta i da odemo u Rim po dopunu njihove specijalne hrane.«

Iznenadena, moja supruga me pita zašto sam poručio košer ručak. »Zato što će se ovaj dečko s bradom naprosto šlogirati kada mi donesu pečeno pile,« objašnjavam.

Što je tačno. Pile britanskog aviotransporta leži pred mnjom sa ukusom smrti. Ali, posle tri časa uvežbavanja sigurnosti na Hitrou, ja sam gladan. Mladi hasid se grči kada mi dodaju poslužavnik. Ponovo mi se obraća na jidišu. Kaže: »Moram s vama da razgovaram. Nećete se uvrediti?«

»Ne, mislim da neću.«

»Možda ćete poželeti da me ošamarite.«

»Zašto bih?«

»Vi jeste Jevrejin. Mora da ste Jevrejin pošto razgovaramo na jidišu. Kako možete da jedete — *to!*«

»Izgleda grozno, zar ne?«

»Ne smete ni da ga dodirnete. Moja ženska čeljad mi je upakovala sendviče od košer teletine. Je li vaša žena Jevrejk?«

Tu sam primoran da slažem. Aleksandra je Rumunka. Ali ne mogu odjedanput toliko da ga šokiram, i zato kažem: »Nije imala jevrejski odgoj.«

»Ona ne govori jidiš?«

»Ni reč. Ali izvinitite, želim da ručam.«

»Hoćete li da pojedete malo moje košer hrane umesto toga, na moju molbu?«

»Sa zadovoljstvom.«

»Onda ču vam dati sendvič, ali samo pod jednim uslovom. Više nikada ne smete da jedete — nikada — *trefe hranu*.«

»Ne mogu to da vam obećam. Tražite previše. I samo za jedan sendvič.«

»Imam obavezu prema vama,« kaže mi on. »Hoćete li da saslušate jedan predlog?«

»Svakako da hoću.«

»Hajde onda da se nagodimo. Spreman sam da vam plaćam. Ako ne budete jeli ništa drugo osim košer hrane, do kraja vašeg života ja će vam slati petnaest dolara nedeljno.«

»Vrlo ljubazno od vas,« kažem.

»Pa, vi ste Jevrejin,« kaže on. »Moram pokušati da vas spasem.«

»Kako zarađujete za život?«

»U hasidskoj fabrići džempera u Nju Džersiju. Tamo smo svi hasidi. Gazda je hasid. Ja sam pre pet godina došao iz Izraela da bih se oženio u Nju Džersiju. Moj rabin je u Jerusalimu.«

»Kako to da ne govorite engleski?«

»Šta će mi engleski? Pitam vas, hoćete li da uzmete mojih petnaest dolara?«

»Košer hrana je daleko skuplja od drugih vrsta,« kažem. »Petnaest dolara nije ni blizu dovoljno.«

»Mogu da podignem na dvadesetpet.«

»Takvu žrtvu ne mogu da prihvatom od vas.«

Sležuci ramenima on odustaje, dok se ja okrećem svom dvostruko neprijatnom piletu i jedem s osećanjem krivice, bez appetita. Mladi hasid otvara svoj molitvenik. »Toliko je revnstan,« kaže moja supruga. »Pitam se da li se sada moli za tebe.« Smeje se mom porazu.

Čim su poslužavnici uklonjeni, hasidi blokiraju prolaze u svojoj *mina službi*, njišu se i istežu vratove. Spona zajedničke molitve je izuzetno jaka. Upravo je ona održala Jevreje zajedno tokom hiljada godina. »Sviđaju mi se,« kaže moja supruga. »Toliko su živahni, toliko detinjasti.«

»Ali bi zato uvidela da je s njima pomalo teško živeti,« kažem joj. »Morala bi da radiš sve na njihov način, nemaš nikakvog izbora.«

»Ali oni su tako veseli, i topli su, i prirodni. Dopada mi se njihova odeća. Zar ne bi mogao da dobiješ jedan od tih prekrasnih šešira?«

»Ne znam da li ih prodaju drugima.«

Kada se hasid posle molitve vrati na svoje sedište, kažem mu da će moja supruga, učena žena, predavati na univerzitetu u Jerusalimu.

»Šta je ona?«

»Matematičar.«

On je zbumjen. »Šta je to?« pita.

Pokušavam da objasnim.

On kaže: »O tome nisam nikada čuo. Šta oni stvarno rade?«

Iznenađen sam. Znao sam da je nevin, ali nikada ne bih poverovao da mu je takva stvar nepoznata. »Znači, ne znate šta su matematičari. Znate li šta je fizičar? Da li vam je poznato ime Ajnštajn?«

»Ne. Ko je on?«

To je previše za mene. Zanemeo, počinjem da razmišljam o tome. Zaposleni ljudi, sa svojom kulturom koja dotiče sve oblasti, čuli su za Ajnštajna. Ali, da li znaju šta su čuli? Većina ne zna. Ovi hasidi su izabrali da ne znaju. Polako otvaram neku džepnu knjigu i pokušavam da se utopim u čistu politiku. Desetak hasida u redu za toalet pilji u nas.

Spuštamo se, izlazimo i svako kreće svojim putem. Na prijemu prtljaga ponovo vidim mladog hasida i poslednji put pogledamo jedan drugog. U meni on vidi unakaženosti koje moderno doba može da stvori u semenu Avramovom. U njemu ja vidim komad istorije, starinu. Kao kada bi u Bostonu ili Plimutu još uvek živeli puritanci u odeći iz sedamnaestog veka koji bi se pridržavali običaja iz tog vremena. Izrael, koji nas nepristrasno prima, naviknut je na neobične dolaske. Ali, Izrael je nešto drugo.

U interesantnoj kratkoj knjizi Jakova Linda o Izraelu navodi se da je Ben Gurion rekao: »Jevreji jedva da nešto znaju o paklu koji ih možda očekuje. Njihov pakao je lično nezadovoljstvo sobom ukoliko budu prosečni.¹⁾ Jevreji doista, to je dobro poznato, postavljaju neumerene zahteve sebi i jedni drugima. I svetu, takođe. Ponekad se pitam da li je svetu tako nelagodno s njima upravo zbog toga. Ponekad pomislim da bi svet rado video kraj svog hrišćanstva, ali da ga istrajnost Jevreja u tome sprečava. Kažem to, prisećajući se da je Žak Mariten jednom okarakterisao evropski antisemitizam dvade-

1) *The Trip to Jerusalem* (Njujork, 1973).

setog veka kao pokušaj oslobađanja od moralnog tereta hrišćanstva. I šta je onda povelo same Jevreje, posle najveće nesreće u njihovoj istoriji, u tako opasnu zonu? Jedan jevrejski profesor sa Harvarda nedavno mi je rekao: »Zar to ne bi bila najužasnija ironija kad bi se ispostavilo da su se Jevreji tako prikladno okupili u jednoj zemlji za drugo uništenje?« To je misao koja ponekad proleće kroz jevrejske umove. Nju prati dalja pomisao (delimično ponosna, delimično gorka) da izgleda da mi Jevreji posedujemo dar za otkrivanje samih središta kriza.

Sudija Haim Kon je morao, kada se zaljubio u raspuštenicu koju je poželeo da oženi, da se obrati rabinskim vlastima za dozvolu. Ona mu je odbijena jer *kohen*, jedan od naslednih prvosveštenika, ne može da oženi raspuštenicu. Tada je, pošto prvosveštenik ne sme da ima fizičkih mana, sudija Kon predložio da se osakati na simboličan način — ponudio je da mu hirurškim putem odsek jedan zglob malog prsta. Ali onda mu je rečeno da bi on, čak i kada bi odsekao ruku, i dalje ostao *kohen*. Sudija Kon, koji je predstavljao Izrael u Komisiji UN za čovekova prava i često putovao u Ameriku, stupio je u građanski brak sa tom ženom u Njujorku. Neki od Konovih prijatelja smatrali su da je neprikladno da jedan javni službenik pokazuje toliko nepoštovanja prema rabinima, pa su se sudija Kon i njegova žena, prihvatajući to mišljenje, ponovo venčali kod jednog konzervativnog rabina. Tog rabina su zbog toga napale njegove kolege i nije mu baš bilo lako. Tako mi je rekao sudija Kon. On je krupan čovek i izgleda kao čutljivac, ali otkrivate da vam je mnogo toga ispričao za jako kratko vreme. Drugi paradoks — tokom večere čini se da se on bavi teškim pitanjima, ali kada odlazite, shvatite da je sve bilo veselo. Gđa Kon, muzikolog, je krupna, impulsivna, dramatična žena sa obiljem šarma. Sudija je bio primoran da objasni svojim kolegama iz Komisije za čovekova prava zašto je jedan *kohen* morao da ode iz Izraela da bi oženio raspuštenicu.

Neki Aleksandrini prijatelji, koji kao ona predaju matematiku na univerzitetu, pozvali su nas na večeru. Prijatni ljudi. Deca, dečak i devojčica, su prekrasna. Prilaze stolu i smelo nas zagledaju, kružeći po sobi kao lavići. Zaviruju nam u tajnjire da bi videli kako stranci jedu adreske. Mi smo neobična stvorenja i navodimo ih na smeh.

Razgovor, po običaju, brzo postaje ozbiljan. U Jerusalimu nećete čuti mnogo čavrljanja. Inflacija, visoke takse, program štednje, sve to čini da su honorarni poslovi neizbežni. Kažu nam da se mnoge žene vraćaju na posao. Aleksandra je zapazila koliko su njene matematičke kolege postale zauzete. Moraju da drže više časova, tako da im je ostalo manje vremena za istraživački rad.

Posle večere dolaze još dva gosta, dr Eliah Rips sa suprugom. Rips je rodom iz Rige. Kada su Rusi ušli u Čehoslovačku, Rips, student matematike, zapalio se u znak protesta. Plamenove su ugasili a Ripsa poslali u bolnicu za umobolne. Dok je tamo boravio, bez knjiga, on je rešio neki čuveni problem iz algebре. Kada je oslobođen, emigrirao je i došao u Izrael neposredno pred jomkipurski rat. Pošto nije bio na vojnoj obuci, otišao je na benzinsku pumpu i ponudio se da radi besplatno, osećajući da mora da da svoj doprinos odbrani Izraela. Tako je tokom nekoliko meseci točio benzin, neplaćeno. Sada predaje na univerzitetu u Jerusalimu. Postao je ne samo ortodoksan, već i krajnje pobožan. Ćetiri dana u nedelji izučava Talmud u ježivi. Pobožni talmudski matematičari, fizičari, biolozi nisu retkost u Izraelu.

Rips se nedavno oženio. Njegova supruga je po rođenju Francuskinja i do najmanje sitnice je ortodoksna. Pošto je Francuskinja i ortodoksna, ona je elegantna u svom pridržavanju propisa. Njena glava nije samo pokrivena, kako to zakon propisuje, već je prekrasno obavijena svilenom maramom. Liči mi na jednu od onih tamnih Rebeka u koje su se krstaši zaljubljivali. I ne samo da povezuje glavu elegantno, već i elegantno govori. Naš predmet: nauka i religija; granice naučnog saznanja, sigurnost da postoje druge vrste spoznaje. Sâm Rips, algebarski genije, malo učestvuje u razgovoru, premda ga pažljivo prati. On je vitak mladić, meke kože i prijatnog izgleda. Prva stvar koju zapažate je miran način njegovog sedenja. U tome se sadrži cela filosofija. Noge su mu opuštene, članci i šake su mu opušteni. U ludnici, jedina stvar koju je tražio bila je stolica za sedenje. Pričećam se tokom razgovora nečega što sam negde čuo u Lajbnicu — da je on mogao da sedi i razmišlja po tri dana. Kada vidim Ripsa kako sedi, počinjem da shvatam kako je, računajući napamet, mogao da pronađe odgovor na nerešeni problem. Ono što jeste nezamislivo je to da je taj nežno apstraktni mladić mogao da se polije benzinom i da se zapali.

Preveo: David Albahari